



Кульбіда С.В. (2021). Українська жестова мова у науковому дискурсі. Діти з особливими потребами: від рівних прав - до рівних можливостей: *матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки і психології*. Київ: Симоненко О.І., 2021. С. 97-102.

С. В. Кульбіда

УКРАЇНСЬКА ЖЕСТОВА МОВА У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Українська жестова мова (УЖМ) – природна, розвинена, структурована, візуально-комунікативна знакова система, створена і виплекана спільнотою глухих українців впродовж декількох поколінь [5]. УЖМ бере свій початок з зародження перших навчальних осередків для глухих на Волині (1805), Львові (1830), Одесі (1843) та ін. Тривалий час розглядалася, як примітивна, на що вказували терміни: *міміка, міміко-жестукуляторне мовлення, жестукуляційне мовлення*, яке заважає розвитку словесної мови [4]. І сьогодні є прихильники застарілих термінів на позначення УЖМ.

Предметом гордості української сурдолінгвістики є доробок: Р. Краєвського (1964), який дослідив характерні особливості мови жестів, систематизував поширені конфігурації, проаналізував лексику; Н. Іванюшевої (1969), яка дослідила групи жестової лексики за тематичним принципом; І. Сапожникова, Т. Філяніної (1971), які представили основи «кінетичного мовлення глухих» [1,2,6].

З 2006 р. завдяки ЦП УТОГ, Українсько-Канадському альянсу, відкрито лабораторію жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України (відділ навчання жестової мови), де УЖМ вивчається на рівні методологічно-концептуальних, теоретичних і прикладних позицій сучасної сурдодидактики, сурдолінгвістики.

Методологічно-концептуальний рівень збагатився концепціями: Про жестову мову в Україні (2009), Білінгвального навчання (2012), положеннями соціокультурної концепції глухоти (2008) [3].

Теоретичний рівень аргументував статус, сферу визнання, застосування не лише, як засобу спілкування (Закон про соціальну захищеність, 2006, ст.23), а й навчання (Закон про освіту, 2017, ст.7), створення кабінету УЖМ [6]; розширив статус на міжнародному рівні з 2017 року, оскільки УЖМ увійшла у сім'ю жестових мов Європи і світу, виборює юридичний статус на рівні державної (проект Закону Про українську жестову мову, 2019).

Практичний рівень демонструє напрацювання щодо УЖМ як самостійного предмету вивчення у спеціальних закладах освіти (Н 90, Н 91) з 2009 року з програмно-методичним забезпеченням, рівнями опанування жестомовною комунікативною компетенцією, починаючи з дошкілля і закінчуючи курсами підвищення кваліфікації педагогічних працівників, перекладачів), є предметом викладання в центрах ЖМ для чуючих слухачів, зокрема батьків глухих дітей.

Українська сурдолінгвістика поповнилася аналітичними розвідками мовних рівнів УЖМ:

- *кінетики – мануальних** (локалізацій 8, конфігурацій – 40, характер і напрям руху руки (долоні, пальців), *немануальних* (особливості виразу обличчя, що стосуються положення (форма, рух) брів, очей (погляд), рота, язика, щік; голови, тулуба), груп за походженням (опосередковано-символічні,



Кульбіда С.В. (2021). Українська жестова мова у науковому дискурсі. Діти з особливими потребами: від рівних прав - до рівних можливостей: *матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки і психології*. Київ: Симоненко О.І., 2021. С. 97-102.

безпосередньо конкретної символіки (іконічні) – конструктивні й імітативні, знаково-абстрактні (вказівні, інсценувальні, абстрактні, штучні);

- *граматики* (однини, множини, присвійності, дериваційності, завершеності – незавершеності, заперечення та ін.);

- *лексики (жестики)* – класів жестових одиниць, тематичних груп «Жестове ім'я» та ін.;

- *синтаксису* простого речення (І. Чепчина, Н. Адамюк, 2012) та ін.

*з англійської *manual* – ручний;

Крізь призму історичного і сучасного джерелознавства (словників жестів, жестівників, емпіричної бази зразків жестового мовлення відділу НЖМ) обґрунтовано доцільність вивчення жестових одиниць із залученням теоретико-методологічного інструментарію методики аналізу зовнішньої форми компонентів ЖО (Рис. 1).



Використання тривірневої логіко-структурної моделі аналізу зовнішньої форми жесту як одиниці, експериментально апробовано, перевірено і як дослідницьке знаряддя допомагає здобувати цілісне теоретичне знання про кінетичні (мануальні й немануальні) компоненти жестових одиниць за найпоширенішими конфігураціями:



Кульбіда С.В. (2021). Українська жестова мова у науковому дискурсі. Діти з особливими потребами: від рівних прав - до рівних можливостей: *матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки і психології*. Київ: Симоненко О.І., 2021. С. 97-102.



— Кінетичні особливості української жестової мови. Частина перша. (С. Кульбіда, 2017);



— Кінетичні особливості української жестової мови. Частина друга. (С. Кульбіда, 2017);



Кінетичні особливості української жестової мови. Частина третя. (С. Кульбіда, 2017);



Кінетичні особливості української жестової мови. Вказівний палець. (С. Кульбіда, 2020).


Наведемо приклад нещодавньої розвідки, який демонструє застосування тривірневої логіко-структурної моделі аналізу жесту при характеристиці конфігурації «Один» (Рис. 2, 3).

| | |
|--|---|
| | <p>СИЛА, СИЛЬНА*</p> <p style="text-align: right;">Краєвський, 1964, с.133</p> <p>Одноручний, простий. <i>У локалізація</i> (на Конфігурація до себе) здійснює рівні плеча ПР). (долоня спрямована рух. кисті – разовий, напівкруговий, плавний. <i>Напрямок руху</i> – зверху вниз, вертикальний. <i>Опосередковано-символічний жест</i> (звернення уваги на плечовий м'яч). <i>Вираз обличчя</i> – констатувальний.</p> |
|--|---|

| | |
|--|---|
| | <p>ОБРАЗА, ОБРАЗИТИ</p> <p style="text-align: right;">МЖр, 1969, с.115 Краєвський, 1964, с. 135</p> <p>Одноручний, простий, статичний. <i>III локалізація</i>. Вказівний палець конфігурації торкається центру щоки, долоня спрямована донизу.</p> |
|--|---|



Кульбіда С.В. (2021). Українська жестова мова у науковому дискурсі. Діти з особливими потребами: від рівних прав - до рівних можливостей: *матеріали VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки і психології*. Київ: Симоненко О.І., 2021. С. 97-102.

| | |
|---|---|
|  | <p><i>Характер руху</i> – разовий, різкий, з торканням до середини щоки. <i>Напрямок руху</i> – збоку до щоки. <i>Вказівний природний виражальний жест</i> (характерна ознака – поява рум'янцю на щоці). <i>Вираз обличчя</i> – засмучений, образливий (голова трішки нахилена вбік, очі опущені, губи стиснуті).</p> |
|---|---|

Застосування методології вивчення компонентів зовнішньої форми жестової одиниці крізь призму джерелознавства сприяє отриманню цілісного теоретичного знання про УЖМ як мову, зокрема її кінетичний рівень, допомагає зрозуміти, аналізувати, порівнювати, зіставляти компоненти жестових одиниць із застосуванням запропонованої тривірневої логіко-структурної моделі.

Мовознавче дослідження особливостей структури кінетичних особливостей жестових одиниць допомагає розвинути теорію жестового мовознавства, поглиблює уявлення про структуру жесту, своєрідність його фіксації в історичній і сучасній мовній практиках носіїв мови, сприяє визначенню критеріїв формування норми й характерних ознак сучасного літературного стандарту УЖМ, що знаходить своє вираження у сучасних підручниках і жестівниках.

Список використаних джерел:

1. Иванюшева Н.В. (1968). Мимико-жестикуляторная речь. К.: Реклама. 276 с.
2. Зборовська Н., Кульбіда С. (2007). Особливості лінгвістичного дослідження УЖМ у доробку Р. Краєвського. Жестова мова й сучасність: зб. наук. праць. Вип. 2. К., 2007. С.197-210.
3. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху. К.: УТОГ, 2011. 53 с.
4. Кульбіда С. В. (2008). Джерельна база формування терміну *жестова мова*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Зб. наук. праць. К., 2008. №9. С.58-61.
5. Кульбіда С.В. (2008). Українська жестова мова. Енциклопедія освіти АПН У; гол. ред. ВГ Кремень. К.: Юрінком інтер. С. 928-929.
6. Ткаченко К. О. (2013). Організаційно-методичні умови діяльності кабінету УЖМ у загальноосвітніх спеціальних закладах для нечуючих учнів: Освіта ООП : шляхи розбудови : зб. наук. праць. Вип. 4. Ч. 4. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. 72-84.
6. Учебное пособие по мимике (1971). Сост. И. Сапожников, Т. Филянина. Белоцерковская книжная типография. 280 с.